

III.

Nagy-Solymosi Koncz János élete és alapítványai.

Olvasta Derzsi József, pap és tanár.

A jelen a multon, a jövő a jelenen alapszik. Az egyház és nevelés ügye mostani állásának, melyet nagyon kétségbeejtőnek a körülmények kellő számbavétele mellett nem nevezhetünk, alapkövei a multban vannak lerakva; sokan munkálkodtak annak gyűjtésében, sokan vetettek a jövőnek, hogy legyen mit arasson, mivel erősödjék, haladandó a haladó idővel; sokan, kik csupán keblök szent ihletéből tettek és áldoztak, nem számítva az utó kornak magasztalására, kiknek nevei talán feledésbe mehetnek egyenként, de tetteik nyomán eme nagy jelentőségű egyetemes czim alatt „Nemesek“ a történet híven őrzi. A közelebbi és távolabbi, sokszor borus multban sok ilyen név világol; azokról habár röviden, néhány vonásban is megemlékezni: a híven harczolt vitézekre nézve kegyelet, ránk nézve erő és buzgalom forrása, útmutató. Így olvad össze mult és jelen egymásra ható egészszé. Ha ők tetteiknél fogva élnek és munkálnak a jelenben is, mi az emlékezés által kell hogy éljünk a multban is. A számtalan csillagoknak csak igen kevés része ismeretes név szerint, habár mindenik világol — a nagyobbak pályáját, természetét, különböző viszonyait egyre ismertetik, valamenynyit lehetetlen, a nagyobbak képviselik a kisebbeket is, a nagyobbak ismerete fogalmat ad az egészről.

Nekem jutott a szerencse, hogy egyházunk hú munkását, kiknek neve közel fél század óta ismeretes, az adatok csekély és sokszor ellenkező volta miatt, bár hiányos rajzban is felmutassam.

E hú munkás Koncz János.

A városfalvi ekklézsiának régi anyakönyve, melybe születési éve bé lehetett írva, a mult század utolsó negyedében elégett; néhai Koronka József, székely-kereszturi igazgatótanárhoz intézett, 1837-ben december 10-kén kelt, saját kezű leveléből kivehetőleg 1775-ben november 11-én született *) Udvarhelyszékben, Városfalván, hol atyja Koncz János iskolamester volt; anyja, némelyek szerint városfalvi Zoltán Judit, mások szerint Zoltán Zsuzsánna; anynyi bizonyos, hogy Zoltán leány, mely család ott ma is fennáll. Testvérei voltak: J ó z s e f, később egy ideig szentmihályi iskolamester;

*) Nem sokáig élhetek, mert 62 évet bétöltöttem 11-a Nov. 1837. s. k. le.

Sámu el vagy György, borbándi birtokos (mind kettő fi-utódok nélkül halt el); Klára, neje Koncz Mártonnak, ki előbb ny. gálfalvi levita, azután a. boldogaszszonyfalvi, végre ravai pap és kereszturi esperes volt, és Judith, Barabás Ferencz, fiatfalvi pap neje.

A három fiuval és két leánynyal megáldott iskolamester csekély jövedelméhez képest igyekezett mind az öt gyermekének nevelést adni; mind a három fiu végzett ember volt. Mielőtt Jánost pályáján követni kezdenők, érdekesnek tartom a családra nézve két élő személy hitelt érdemlő tudósítása alapján némi tájékozást adni, anynyival is inkább, mert ez a későbbiekre is igen sok tekintetben világot vet.

A 17-ik században, a Rákócziak idejében, magát N.-Solymosról irt Koncz Boldizsár, parajdi kamaraispán volt, kinek Incze Kátával való házasságából 7 fia született, kiknek egyike Boldizsár, mint erdélyi unitárius püspök 1684 aprilis 16-án halt meg. A kamaraispán többi fiai, megosztás után, részint Nagy- részint Kis-Solymosban telepedtek meg. A nagy-solymosi ágban Udvarhelyszéken többen királybírósgot és főjegyzőséget viselven, mikor 1753-ban a székelyeket is adó alá vetették, mint nagy birtokosok, s talán mint primori rangiak, adómentesek maradtak, a Kis-Solymosba telepedett Koncz fiak maradékai pedig nagyon elszaporodván, mint kis birtokosok adó alá estek; ezen kis-solymosi nemes székely ághoz tartozik a Koncz János családja is, habár ő maga nagyon ragaszkodott a nagy-solymosi ághoz, s habár helybeli főiskolánk 1729-ben kezdődő s az 1867⁷/₈-iki tanévben bezárt anyakönyvében 463 szám alatt így van is beírva: J o a n n e s K o n c z d e N a g y - S o l y m o s, mit bizonyít az a körülmény is, hogy Kis-Solymosban volt nagyobb birtoka, mit ottani rokonainak hagyományozott. E kevés kitérés után vegyük fel újra a fonalat.

Koncz János Városhalván kezdette tanulását az édes atyja vezetése alatti elemi iskolában, s úgy látszik, hogy atyja több évig tanította otthon a szülői háznál, várván az időt, midőn a fiu saját erején is képes legyen fentartania magát; 13—14 éves korában már Toroczkón volt, mert az ottani párticula jegyzőkönyvében 1789-ben az a l u m n u s o k között neve előfordul. Hogy a toroczkói aliskolában hány évet töltött, bizonytalan, de anynyi bizonyos, hogy az ottan nyert benyomások igen nagy befolyással voltak egész életére, késő vénségében is édesen és nagy kegyelettel emlékezett

ott töltött éveire vissza. Itt saját erején kellett megélnie, atyja szegénysége miatt legfennebb változóval láthatta el. Az említett jegyzőkönyvben a neve után álló jegyzés szerint a tordai iskolába ment, melyet azelőtt 30 évvel még nagybátyja K. S. Konecz Boldizsár igazgatott. 4—5 év múltán 1794-ben már a kolozsvári főiskolában van, s a fennebb említett jegyzőkönyv szerint: fit Togatus 1-a martii. Ugyan e jegyzőkönyvben a neve után álló későbbi béjegyzés szerint 4 évvel később 1798-ban a conjugisták köztanítója és exactor, 1799-ben pedig a rhetorok p. pr. és senior Pakei József igazgatósága alatt. Hogy tehetséges és nagy szorgalmu tanuló volt, az nem csak kor- és tanulótársai elbeszélése által maradt fenn mai napig, hanem mutatják imént említett iskolai hivatalai is, melyek kivált abban az időben kitüntetések voltak, és még egy más körülmény, melyet nem sokára megemlítő leszek.

A szülői ház elhagyása óta saját erejére levén utalva, iskolai pályájának vége felé úgy áll előttünk, mint próbált, edzett ember, a minőről mondani szokták, hogy a jég hátán is megél. Ugy lát-szik, hogy a seniori hivatalt egymás után 2—3 évig viselte, folytonosan nagy szorgalommal készülvén egy magasabb cél elérésére. Az iskolában többek között magán tanítója volt Szentiványi Dánielnek a pár év előtt elhalt Szentiványi László édes atyjának. A nemes lelkű s fia jövőjén egész odaadással csüngő atya minden módon jutalmazni akarván Konecznak fia nevelése és oktatása körüli fáradozásait, a szokásos tiszteletdíj mellett alkalmat nyújtott a tanítónak, hogy nélkülözéssel gyűjtögetett néhány ezüst huszasát hasznos befektetések által gyümölcsöztethesse és gyarapíthassa, tulkokat vásárolt, Szentiványi teleltette, nyaraltatta, egy-két év múlva eladván, többet vett; így gazdáskodott egyfelől; másfelől pedig azt is beszélik, hogy mint iskolafőnök kivette haszonbérbe az iskola pinczéjét, hordókat szerzett, a külvárosiaktól idejekorán sok szőlőtermést vásárolt, maga leszürte, szóval borkereskedést indított, s hogy ez annál jövedelmezőbb legyen, a külvárosban egy alkalmas házas telket vett, és ott mérette saját borát és tartotta hámas lovait.

Ez időre esik Magyarország ébredése; József császár intézkedései felkeltették a nemzeti önérzetet, a haladás lelke megfuvalt, hatását főként az ifjuságnak kellett érezni; másfelől a protestantismus nyomását megszüntették, legalább színleg az 1791-iki articulusok, a csaknem halálra szorongatott unitarismusra nézve is fel kezdett tetszeni a százados éj után egy új élet hajnala.

1789 óta egész Európa figyelme Franciaországra volt irányulva, a francia eszmék villámfolyam gyanánt járták át a középkori elavult intézmények moha alatt tespedő, már-már késő vénsegre jutott, mankón járó Európát; földrészünk már keresztülment a francia forradalom vérkeresztségének egy részén, mintha az ítélet napja közelgetett volna, mely mindenkiben komoly gondolatokat ébreszt. E megrázó viharból egy kedvező, új életet hirdető szél lengedezett az unitarizmus megrongált előfája felé, az ifjuság nagy terveket forgatott agyában, még a gyenge is erősnek érezte magát, éjet napot öszszetett, készült, hogy legalább mint közvitész becsülettel megállhassa helyét a kezdődő új világ küzdelmei között.

A halhatatlan Zsuki László már ismeretes hagyománya képvisette egyházunkat arra, hogy a szükséges építkezéseket megtehesse. Ez iskola, melyben jelenleg innepet szentelünk a Koncz főnöksége idejében kezdett épülni s haladott nagyon sokra.

E körülmények kétségen kívül nagy hatással voltak a tehetséges, magas, erős, szép termetű Koncz fogékony lelkére is. Elhatározta magát, hogy erőit és tehetségeit az egyháznak szenteli, annak az egyháznak, melynek élén másfél századdal előbb a hivatalára büszke Koncz Boldizsár fényeskedett, melynek tordai iskolájában félszázad előtt egy másik Koncz Boldizsár buzgolkodott és virasztott a nemzetiség és unitarizmus csirái felett az élnyomatás nehéz éjszakáján, melynek oltárára páratlan áldozatát Zsuki éppen alkalmas időben, az ő szeme láttára most tette le. Ajánlatot tett, hogy elfogadás esetén, saját költségén, foggja magát külföldi egyetemeken tanárságra kiképezni, az ajánlatot a főtanács elfogadta, ő minden fennebb említett ingóságait eladván, 5000 ezüst huszast tett zsebébe, s 1801. vagy 2 őszén már utban volt P. Horváth Károlylyal, a ma élő Gábor és Kálmán nagyatyjával együtt. Bécsben állottak meg s iratták bé magokat az egyetemre. Hogy mennyi időt tölthettek itt, azt meghatározni nem tudom. Horváthtal együtt laktak; egyszer meghasonlottak, állítólag azért, hogy Horváth tőle holmi szolgálai teendőket teljesítést követelte, Koncz zsebére ütött és elvált tőle, németországi egyetemekre szándékozván menni, de utlevelet nem kaphatott. Ez eset után hire indult, hogy a francziák Bécsset szándékoznak ostrom alá fogni, ő tehát Bécsből haza felé indult gyalog. E pedig történhetett 1803-ban.

Koncz tehát 1803-ban, október vagy november havában Pozsony felé gyalagolt, ut közben Pozsonytól nem messze egy öreg

ur akar felülni egy kopott bérkocsiba, ő is felugrik az ut széléről, hova pihenni ült volt le és segédkezik; az utast meglepi ez előzékenység, kilétét kérdezi, maga mellé ülteti, egy pozsonyi vendéglőbe szállnak, az ő számára is szobát rendel; költségeit fedezi; utközben lebeszélte Konczot külföldre menési szándékáról, biztatja, hogy menjen gazdaságot tanulni Keszthelyre, ő ismeri az igazgatót s ajánlani fogja. Koncz hajlandó, másnap utban volt Keszthely felé, az ur ajánló-levelével zsebében. Pártfogója nem ismertette meg magát vele. Mikor az igazgató a levelet felbontotta, akkor tudta meg, hogy Festetics gróf, — valószínűleg György — volt. A gróf teljes ellátást és ingyen tanítást rendelt számára keszthelyi nagy hírű Georgikonjában.

E véletlen szerencse éppen alkalmas pályát nyitott meg előtte. A mint az eddigiekből kivehető, nagy előszeretettel viseltetett a gazdászati iránt. Bérczes hazájában a tudományos gazdászati ismeretlen volt. A testvérhonban a múlt század második felében alapított keszthelyi Festeticsféle, a szentmiklósi Nákóféle, s a Szarvason Tetsedik Sámuel év. lelkész által alapított gazdasági iskolák már virágoztak, a tanulók száma évről-évre gyarapodott, Erdélyből még senki sem fordult meg ez intézeteken, ő volt az első, ki a gazdasági tudományokat elvégezve, 1—2 év multán 30—31 éves korában, mint szakember jelent meg Erdélyben. A meghívások egymást érték a nagy birtokosok részéről, egyelőre nem fogadott el egyet is, még tanulni akart, hogy teljesen el legyen készülye ama titkos nemes célja és vágya megvalósítására, mely ifju korát, sőt egész életét jellemzi, s melyet mint gyermek kifejezett toroczkói tanuló korában. Egy nyári szünidő alkalmával ugyanis József testvérével együtt hazament, atyja többször megszidta élehetetlennek, semmirevalónak a rokonczátlan fiút, s ő egyszer így szólt a félve szeretett atyához: *belőlem, ha Isten megsegít, ur lesz.* A zavaros idők feltartóztatták, nem léphetett ősei nyomaiba, most más uton akart méltó lenni azokhoz. A maros-vásárhelyi kir. táblán cancellistának esküdt fel, s mint ítélő-mesteri, akkor ugynevezett continuus jogi tudományokat elvégezvén, ügyvédi oklevelet nyert, s fel is esküdött 1806-ban a szentmártonnapi perioduson, de ügyvédséget soha sem folytatott. Ez időben szándéka volt megnősülni, de valami nagybátyai reflexiók anynyirá' viszszaajesztették vagyis boszantották, hogy a viszony felbomlott, s többé nem volt kedve. Vagyona ekkor is szép lehetett. Egész életében takarékos volt fősvénység nélküli,

egyszerűen és olcsón, de csinosan öltözködött, magatartásán bizonyos nemes büszkeség ömlött el még hajlott korában is. Magának kényelmet és jóllétet szerzett pazarlás nélkül, vagyont teremtett igaz úton, szorgalmas, kitartó munkásság által, mire magasabb világnézete, sok oldalu tudományos készültsége, számító, speculativ észjárása, vállalkozó szelleme és tiszta jelleme képesítették is. Egyike volt ő azoknak, a kik érzik és tudják saját értékeket s azt érvényesítik is, a nélkül, hogy gögösök s mások elnyomói volnának. Alapja volt önérzetének, mint a ki nagy részben saját erején képezte ki magát.

Az ügyvédi oklevél megnyerése után elfogadta a Lázár grófi család meghívását és átvette a gyalakuti s a hozzá tartozó jószágok kezelését és igazgatását, mint jogügyi és jószágigazgató. A birtok megelevenedett keze alatt, a környék gazdaközönsége iskolába járt hozzá, az udvarház körüli jegenye sorok ma is beszélnek róla.

4—5 évig lakott Gyalakután. A sokak által különcnek s talán eszelősnek állított gróffal nem tudott megegyezni, beadta lemondását, a gróf erősen kérte a maradásra, Koncz nem tágitott s 1816-ban már Algyógyon volt Kun Zsigmond grófnál hasonló állomásban. Egyszersmind kivette haszonbérbe a szomszéd csigmói 4—500 holdnyi jószágot is. Éppen ez időre esik a még ma is emlegetett nagy éhség, melyet 3—4 évi terméketlenség és a közlekedési utak hiánya idézett elő, s melynek enyhítésére maga Ferencz király nejevel, a mult hóban Bécsben elhalt Károlina Auguszta királynéval személyesen megjelent Kolozsváron, s ezereket osztott ki az éhen halásra jutott nép között. A mint beszélik, Koncznak sok gabonája volt beszerezve még cancellista, s gyalakuti jószágigazgató korából. A piaci árak nagyon magasak lévén 16—20 forinton kelt a buza vékája, s örömet vették, csak legyen. — Koncz vagyona nagyot nőtt, habár sokat osztott szét ingyen a nép között, különösen Algyógyon és Csigmon, a mit ma is hálásan emleget a nép. A csigmói jószágot, melyhez tartozott 25 jobbágyon kívül az egész falu, néhány év mulva megvette Kun gróftól; mi áron, meg nem mondhatom. Oda költözött lakni. Mint csigmói birtokos megvette a közeli Szászvároson egy becsületes magyar embertől — mint tudósítóm írja — a postamesteri jogot két szép telekkel, azokon levő épületekkel, s minden a hivatalhoz szükséges kellékekkel együtt 30 ezer ezüsthuzason, — kevéssel később a vá-

ros határán egy szép nagy rétet 25 ezer ezüsthuzason. — Hunyadmegye mint birtokost, s jogilag is képzett embert, megváltotta táblabírónak.

Az 1848-iki események neki is sok kárt okoztak, az oláhság csaknem minden vagyonát elrabolta, s hogy ő maga is életben maradt, egy hű szolgájának köszönhette. Ugyanis a magyarok Jánk táborát a havasra felszorítván, az ide legközelebb fekvő Csigmóról kényszerült volna e tábor magát rablás útján is étellel ellátni, a mi meg is történt volna, ha bírójának tapintatossága, hihetőleg az ő utasítása következtében, a gabona pénzen való kiszolgáltatása által meg nem akadályozza, mi okból Koncz az oláh tábor titkos élmezésével vádoltatván, a magyar kormány mint árulót kötél általi halálra ítélte, mely alól azonban maga igazolása után fölmentetett 300 frt pénzbírság lefizetése és vérbírság vállalása feltételével. A körülmények változván, e hivataláért az osztrák kormány, minthogy néhány oláhot, kik védtelen és elbetegesedett honvédeket vertek agyon, felakasztatott, 2 évi sulyos várfogságra ítélte, s birtokait confiscálni akarta, mit azonban okossága és eszélyessége által megakadályozott. Szebenből, hol egy hónapig raboskodott, Károly-Fejérvárra vitték, s a várnak 21-ik kaszamatájában ült 2 esztendeig. Itt kereste fel néhai Mikó Lőrincz tanár, mint a képviselő tanács küldöttje, arra kérvén, hogy engedje meg a tanuló ifjúság segélyezésére tett alapítványainak — melyeket röviden mindjárt megismertetek — a kormány által erejét sokszorosan felülhaladó költsézésre, iskolai bérházásokra szorított vallásközönség közszükségei fedezésére leendő fordítását, habár csak részben is, míg a nagy szükségén adakozás útján segítve lesz, mit ő, különben is el levén keseredve, kereken megtagadott. Mikó Lőrincz üres kézzel, bánatosan hazatért. Kevés idő múlva 1852 nyarának elején hirtelen indult, hogy az ifju uralkodó Erdélyben körutat tenni szándékoszik; Koncz egy levelet ír a képv. tanácshoz, melyben kéri, hogy lépjenek közbe, s valahogy eszközöljön kegyelmet szármára a rövid időn Kolozsvárra jövő fejedelem színe előtt. A képv. tanács ez évi 259 j. sz. alatt egy rövid kérelmet formuláztatott a Koncz-érdekében, indokolva beteges állapotával és hajlott korával, s az iskolák számára tett szép alapítványaival — a kérelem személyesen leendő átadását néhai Székely Mózes főjegyzőre bizta, ez meg is történt. 1853-ban a városi kapitányságnak jun. 15-én kelt 2315 számú, a képv. tanács által ez évi jul. 10-én 222 j. sz. alatt tudásul vett

értesítése mellett a kérelem azzal a válaszszal jött vissza, hogy ő felsége nem méltóztatott annak helyet adni. Ő tehát maradt ott a hol volt.

A fogság idejének leteltével egyenesen Csigmóra költözött, minthogy az ítéletben a postamesteri jog és hivatal elvesztése is ki volt mondva. Az ötvenes évek szomorúak voltak rá nézve is, mit fokozott az a körülmény, hogy a már rég óta meglevő reumatismus a börtön által is megrongált öreg testet nagyon gyötörte, s e mellett szemei is anynyira elgyengültek, hogy látását is csaknem egészen elvesztette végső éveiben. Ehez járult, hogy nagy fáradtsággal gyült szép vagyona részint a lefolyt mostoha idők, részint gyengesége miatt kezdett oszladozni, mint a ház, melynek lakói elköltöztek s falai között baglyok és denevérek fészkelnek. Ily állapotában, miután szászvárosi javait már oda ígérte volt egy nevelt viselő rokonának, ki azokat az ő halála után, mikor tulajdonosává váltak, pár év alatt nagy könnyelműen el is pazarolta, egész odaadással csüngött az iskolák javára rég óta tett alapítványain; mindig azokat, azok gyarapodását számítgatta, azok érdekében levelezett, végrendeleteket írt, s azokat gyakran módosította. Hasonló volt a hajóshoz, ki miután nagyobb hajóit elvesztette, arra törekszik, hogy legalább a megmaradt kisebbik, rongálva is, valahogy jusson partra, s hirdesse az élő világnak, ha ő ott vesz is, hogy azon is élt még valaki. Itt rejlik oka annak, hogy a körülményekkel meghasonlott, azok által legnagyobb részben kijátszott Koncz miért tett 10—15 rendbeli intézkedést alapítványaira nézve.

Az erdélyi unitáriusok kolozsvári főtanodájának 1829-ben 2000 frt, 1830-ban pedig 1000 ezüst frt, összesen 3000 ezüst frt, a tordai algymnasiumnak 1837-ben 100 drb. arany, 1838-ban 200 pengő frt, 1839-ben 212 p. frt, a 100 drb. aranyat 450 p. forintnak véve, összesen — 862 pengő forint; — a székely-kereszturi algymnasiumnak 1832-ben 400 ez. frt, 1836-ban 24 ez. frt, 1837-ben 40 ez. frt, 1838-ban 40 e. frt., ugyanez évben ismét 200 e. forint, összesen = 704 ezüst forint; — a toroczkói aliskolának 1834-ben 200 ez. frt., 1838-ban 46 e. frt., 1839-ben 212 ez. frt., összesen 458 forint alapítványt tett oly módon, hogy mindeniket az illető iskola hatósága kezelvén, kamathalmozással gyarapítsa az 1880-ik évig, s ha ez időt ő meg nem érné, az intézkedések a további teendőkre nézve, az egyházi tanács levéltárába betett végrendeletbe lesznek foglalva. Mind a négy alapítvány jó igyekezetű, jó

erkölcsü, szegény sorsu tanuló ifjak segélyezésére vala szánva. A tőkék gyarapodása nem mindig egyezett meg az ő számításával, részint sok kamat oda veszése, részint a forradalommal bekövetkezett általános romlás miatt. Végre belátta, hogy az ilyen kezelés nem vezet kellő idő alatt célra: 1861-ben, január 20-án kelt az Egyh. képv. tanácshoz intézett utolsó levelében lemondott rendelkezési jogáról, azt egészen a főtanácsra ruházta, hogy bekövetkező halála után végrendeleteiben és leveleiben, többször kifejezett céljához és szándékához képest azok felett belátása szerint intézkedjék.

Ennek alapján az összes idetartozó irományok rendezésére, osztályozására s az azokban szétszorva kifejezett célok és intézkedések összeállítására kiküldött bizottmány terjedelmes munkálatát az Egyh. képv. tanácshoz beadván, ez véleménye kíséretében az 1862-ik évi szeptember hó első és következő napjain Kolozsvárt tartott főtanács eleibe terjesztette, a mely aztán behatólag intézkedett is 16 j. sz. alatt. Ezen jegyzőkönyvi pont szerint az alapítványi összegek következőleg állanak:

1. a kolozsvári iskoláé 1862-ben augusztus végén tett 16,999 forintot és 50 krajczárt. Ezen alapítvány megnyílt ugyan ez évi szeptember első napján 10,000 o. é. forint tőkével, melynek évi 5% kamatja 600 frt. o.é. Hogy azonban a havankénti kiosztás fennakadás nélkül folyhasson, minthogy még kamatkészlet nem volt, az említett 16,999 forint és 50 kr egész tőkéből a javadalmazóvá tett 10,000 o. é. forinthez az évi szükséglet, 600 o. é. forint kamat gyanántátvétetett. Theologusok és felsztályu (6, 7, 8 g. gymn. oszt.) tanulók számára tiz alapítványi állomás, az alosztályuak számára pedig négy lön rendszeresítve. Egy felsztályi egész alapítvány egy tiz hóból álló iskolai évre teszen o. é. 50 forintot, havanként o. é. 4 frt. 50 kr. előlegesen kiadandó részletekben, az alosztályi pedig ugyanannyi időre teszen o. é. 25 forintot említett módon kiadandólag. A 16,999 forint és ötven krajczár egész tőkéből ily módon fenmaradott 6396 forint és 50 krajczárnyi összeg pedig külön tőkévé van téve oly módon, hogy mikor tiz ezer forintra emelkedik, kétfelé szakad, fele csatolódik az említett tiz ezer forint alapítványhoz hasonló célra, másik fele pedig a hagyományozó szándékához képest magvát fogja képezni a kolozsvári papok s mind három gymnasiumbeli tanárok özvegyei és kiskoru árvái nyugdíj-, illetőleg segélyalapjának. Minthogy azonban a kolozsvári iskolához

tett alap tulajdonképpen csak képzeletileg van elválasztva, 1862 óta mindig kiosztatván a kiosztandó kamatok, a helybeli iskola összes Koncz-alapja értékpapirokban és készpénzben teszen ma 17,415 forintot és 13 krt o. é.

2. a tordai iskoláé értékpapirokban és készpénzben 6702 forintot és 67 krt o. é.

3. a toroczkié hasonló minőségben 2137 frtot és 22 krt o. é. Ezen három iskola alapítványait a vallásközönség Kolozsvárt lakó közpénztárnoka kezeli az 1862-iki főtanács határozata következtében, s azóta a tőkék pontosan és hiba nélkül kamatoznak és gyarapodnak. Ezen főtanács a székely-kereszturi iskola tőkéjére is kiterjesztette a körülmények által követelt határozatát, azonban annak nagyobb része maig sincs a központi pénztárba beadva.

4. a székely-kereszturi iskola Koncz-alapjának itteni része értékpapirokban és készpénzben ma teszen 1806 forintot és 8 krt o. é. Sz.-Keresztúron kezelt része 1871 végén tett 4217 forintot és 6 krt o. é. összesen teszen 6013 forintot és 14 krt o. é. A székely-kereszturi, tordai és toroczkié alapítványok még nincsenek megnyilva, de remélhető, hogy az alapító által anyynyszor emlegetett, s már közel levő 1880-dik évben, vagy a táján mindhárom alapja akkora lesz, hogy meg lehet nyitni. A kolozsvári egész alapból az 1862-iki felvétel szerint fennhagyott már ismeretes összeget az 1864-iki főtanács kétfelé választván, a Koncz-alapból 3814 frt és 63 kr. nyugdíjtőkévé tétetett, s több lelkes és áldozatkész hitrokonok által tetemesen gyarapittatván, 1872-ben januárius 1-én az özvegyi és árvai alap is megnyilt, s azóta többen részesülnek abban.

Eszerint a négy iskola összes Koncz-alapja teszen 32268 forintot és 16 krajczárt osztr. értékben.

Ezek mellett a városfalvi, kis- és nagy-solymosi unitárius eklkléziáknak 50—50 ezüst forintot hagyományozott.

Megemlékezett egykori kedves tanítványa, Szentiványi Dánielről, egy a képv. tanácshoz küldött potló intézkedésében, melyben rendeli, hogy mikor előbbi terve szerint az 1880-dik év eljő, az iskolák számára tett összes alapítványainak egymásután következő első két évi összes kamatai, fiágon levő utódainak adassanak ki, miről azonban az elől említett Szentiványi László, a Dániel fia az 1862-iki főtanácson a tanuló ifjuság javára innepélyesen lemondott.

Csigmói jószágát Koncz Imrének hagyta, oly kötelezettséggel azonban, hogy az abrudbányai unitárius ekkleziának állandó tőke gyanánt 500 ezüst forintot fizessen annak átvételekor.

Nem csak maga tett jót, másoknak is ajánlotta azt. Érdekes egy 1842-ben május 17. kelt, néhai Koronka József székely-kereszturi igazgatóhoz irt, s az ottani iskola irományai között levő levele, melyben alapítványainak gyarapodása felett ötvendevén, egy helyen így szól: „Az Augusztinoviciana fundatióra is én doboltam rá néhai Augusztinovics urat. Én adtam néhai Farkas Sándor urnak az ideát, mely 10—10 ezer rf. capitalis összeállítására után hamarabb kezd ugyan kinyilni, de az is, hogy annál érezhetőbbé válhasson, csak lassan-lassan fog per 10—10 ezernek intresséből kinyilni.“

Szegénységgel küzdő közelebbi és távolabbi rokonait, különösen cancellista korától kezdve, folyvást segítette, különösen Barabásnénak, Judithnak gyermekeit.

Koucznak, minthogy egész életében nőtlen maradt, a mit kivált hajlottabb korában nem tudott eléggé bánni, midőn anynyi vagyon birtokában is teljes egyedüliségben érzé magát, két idealis gyermeke volt, egyik az erdélyi unitárius vallásközönség, illetőleg annak tanuló ifjúsága, másik meg az a gondolat, hogy rokonai közül valami módon névörököst neveljen magának, a hi hozzá méltó legyen minden tekintetben. Utóbbit több Koncz-fival megkísérelte, egygyel sem sikerült, közülök az egyiket ismerjük.

Iszonyu az, mikor valaki egyedül érzi s mintegy tuléli magát, nem látva egyetlen sarjat maga körül, mikor nincs reménye, az élethez semmi sem köti, s a földnek minden javai hivságos semmiség gyanánt tűnnek fel, — midőn látja, hogy meg kell halni, a remény nélkül, hogy valaki sirját meglátogatja a szelen kívül. Ily gondolatokkal küzködni évtizedeken keresztül, s még a halálos ágyon is, a legnagyobb szenvedés. Koncz tehát nem akarván meghalni, a vallásközönséget, ez örök ifjut fogadta fiává, tudván, hogy ez élni fog, mig a föld meg nem hal, s ő is, emléke is élni fog vele együtt, életének nyomait nem takarják be a szelek. Ő hiv és kegyeletes volt a fészekhez, mely nevelte, melyben repülni tanult, egy-két galyat vitt annak gyámolítására, hogy álljon, s még sokak repülhessenek ki belőle. Megnyugodva, a sorssal kibékülve szállott a koporsóba 1862-ben márczius 13-án, életének 87-ik évében, nem vádolva senkit, s nem kárkozthatva senki által. Egy nagyon kevésse

találó, gyarló kidolgozásu arczképe Kolozsváron a consistorialis teremben van őrizet alatt. Elfáradott teste a szászvárosi temetőben pihen, egyszerű sirja felett a kegyelet és emlékezés angyalai virasztanak.

IV.

Bezáró beszéd.

Mondotta Benczédi Gergely, igazgató-tanár.

Tisztelt gyülekezet! Társadalmi és culturalis viszonyaink nagy átalakulásnak néznek elébe. A közérdekeltség a nevelés ügyére fordította figyelmét, a mi a mily örvendetes, éppen oly kívánatos jelenség. Csakhogy itt is mint mindenben az elmúlt idők mostoha viszonyainak tekintetbe vételével s a mai tényállásnak alapos ismeretével kellene a bírálóknak eljárni. A tapasztalati tényeket hangzatos szavakkal elcsavarni lehet ugyan, de megdönteni nem. Már pedig ki tagadhatja, hogy nemzetünk századokon át az önfenntartásért való küzdelemben volt elfoglalva. Ki tagadhatja, hogy az akkori viszonyokhoz képest a felekezetek is lelkiismeretesen megtették iskoláik iránti köteleességeket s az ők iskoláikban is, daczára a sanyargatásoknak, ha nem is magosabban, de azon a fokon mindig állott s ma is áll a vallás-erkölcsi és tudományos nevelés, a hol a kormányi hathatós támogatás alatt lévő intézetekben.

Most oly eljárás kezd t. gy. minden- napossá válni, a melynek nemzetünkre nagyon végzetes következősei lehetnek. Értem azt, hogy nincs elv, nincs érdem, nincs szinte semmi a multban és jelenben, a mire némelyek a gyalázás bélyegét ne sütnék. Pedig azt hiszem, ti is abban a meggyőződésben vagytok, hogy a folytonos önrágalmazás, a folytonos önbecsmérlés éppen oly káros, sőt károsabb mint az öndicsekvés. Valljuk meg hiányainkat, ismerjük el netaláni mulasztásainkat, de tegyük ezt az önbizalomnak, a javulás és javításra való törekvés e fontos tényezőjének megsemmisítése nélkül. Mert jaj annak a nemzetnek t. gy, mely az önbizalmat elveszti, mely magáról és magáért gondoskodni nem akar, saját sorsa iránt nem érdeklődik, közügyeiért lelkesedni és áldozni nem tud, hanem mint egy élettelen tömeg, mindenbe a kormánytól várja az életadó lehelletet. Nemzet még soha sem lett s nem is lehet nagygyá, miveltté és virágzóvá, külső, mesterkéltn emelés, hanem csak belső, organicus növekedés által.

A mi iskoláinkban is sok a hiány, melyeknek sürgös kipótlását igényli nemcsak a tudomány és művelődés fontossága, hanem annak a szabad és független nevelésnek szent érdeke is, melyet derék eldőeink és jóltevőink a mi számunkra nagy áldozatokkal fenn-tartottak s minket is hasonlóra köteleztek.

Ha azt kérditek, vajjon képesek leszünk-e e nagy feladat végrehajtására? én azt felelem, hogy képesek leszünk. Mert nem hiszem, nem lihetem t. gy., hogy a míg alig néhány évvel ezelőtt, az elnyomatás fájdalmas emlékü korszakában titkos könyeket hullatva, görnyedtünk a türhetetlen gyámkodás alatt s sohajtoztunk az önkormányzat után: ma, midőn szabadok vagyunk, a közügyek s különösen a nevelés iránti érdekeltségünk és áldozatkészségünk csak addig terjedjen, a meddig a hatalom veszszeje ér. Mert legközelebbi hálaünnepélyünk óta is oly nagyszerű, oly buzdító példáival találkoztunk egyes hitrokonaink részéről a nemes lelkü áldozatkészségnek, hogy lehetetlen a jövőhez a legszebb reményeket nem kötnünk.

A mi kicsiny felekezetünk soha sem élvezte a gyermek gondatlan, az ifju örömben dús napjait, hanem a férfiu keserü tapasztalatokban gazdag korát. Egyik nemzedék mindig a másiknak adta át örömeit és ággodalmait, áldozatkészségét és tevékenységét. Századokon át olyanok voltunk, mint azok a légnemü testek, a melyeknek feszítő, ellentálló ereje annál nagyobb, minél sulyosabb a reájok nehezede nyomás. Csak ez a szellem maradjon meg ezután is közöttünk; csak áldott emlékü jóltevőink példáját, szorgalmát és áldozatkészségét tartsa szemei előtt, különösen ifjuságunk: iskoláink virágozni fognak s gyupontjai lesznek ezután is az igaz tudomány és művelődés éltető sugarainak; a minek s így egy derültebb, boldogítóbb jövőnek forró óhajtásával, a hála és kegyelet mai ünnepélyét ezennel bezárom.